

ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті розкрито напрями діяльності жіночих, студентських, сокільських, пластових, учительських та інших громадських організацій із відповідними об'єднаннями на західноукраїнських землях у контексті міжнародних відносин.

Ключові слова: громадські організації, Галичина, Волинь, Закарпаття, діаспора, міжнародні зв'язки, діяльність.

Directions of activity of woman open up in the article, student, teaching and other public organizations with corresponding associations on West Ukrainian lands earth in the context of international relations.

Keywords: public organizations, Galychina, Volyn, Zakarpattia, diaspora, international copulas, activity.

W artykule otwierają się kierunki działania żeńskich, studenckich, nauczycielskich i innych społecznych organizacji z odpowiednimi zjednoczeniami na zachodnioukraińskich ziemiach w kontekście międzynarodowych stosunków.

Kluczowe słowa: społeczne organizacje, Galicja, Wołyń, Zakarpacie, diaspora, międzynarodowe łączniki, działalność.

Становлення України як незалежної держави, проблеми взаємовідносин влади і соціуму, побудови громадянського суспільства актуалізують питання вивчення досвіду діяльності громадських організацій та їх впливу на діяльність органів влади. У другій половині 1980-х рр., у процесі демократизації та розширення інформованості суспільства, поява громадських організацій засвідчувала, що в Україні відбувається процес громадянської структуризації, що є запорукою розбудови України як держави та її перспективи у світовому співтоваристві. Відтак, перед історико-педагогічною наукою постає завдання з'ясувати діяльність громадських формувань, дослідити їх вплив на суспільні зрушення та роль у формуванні соціальної структури суспільства.

Вивчення їх діяльності як окремої структури, з одного боку, і в контексті загальносуспільного розвитку – з іншого, дає змогу використати попередній досвід як важливий чинник розвитку суспільства в історичному розрізі.

Проблема діяльності громадських організацій та їхньої ролі у процесі розвитку українського суспільства радянськими істориками не розглядалася. Втім, починаючи з 1987 р., з'являються окремі статті, в яких аналізувалися міжнаціональні відносини, зрушення в сфері національно-культурної політики, підкреслювалася етнічна та культурна самобутність націй тощо (Г.Ф.Беляков, В.І. Кушерець, В.І. Матвеев та ін.). Однак дослідники майже не торкалися появи неформальних об'єднань, але відзначали суспільно-політичні зміни в СРСР, зокрема в Україні [1, с.10].

Після проголошення незалежності інтерес до вивчення проблем «перебудовного» періоду поглиблюється. Ґрунтовним аналізом суспільно-політичної ситуації другої половини 1980-х рр. та причин виникнення громадських організацій визначаються праці О. Бойка, А. Русначенка, В. Литвина та ін.

У напрямі дослідження проблем розвитку молодіжного руху в Україні 80-х рр. працювали В. Головенько, О. Корнієвський, В. Якушик, В. Кулік, Т. Голобуцька та ін.: аналізуються причини виникнення, основні етапи становлення та механізм формування молодіжних громадських організацій, таких як Спілка української молоді - Спілка незалежної української молоді (СУМ-СНУМ), Українська студентська спілка (УСС), Товариство Лева. Проте комплексно діяльність громадських організацій та форми їх роботи не досліджувалися.

Безпосередньо діяльність громадських організацій УСС, Народного руху, ТУМу не тільки у містах, а й в регіонах розглядається в працях О. Донія, Г. Гончарука, В. Ковтуна, А. Данілова та ін. Утім, автори не вивчали питання впливу діяльності організацій на відродження української національної свідомості. Менш чисельним організаціям присвячено менше уваги, хоча і робилися спроби систематизувати існуючий матеріал з їх історії.

До недоліків слід віднести прогалини дослідження діяльності громадських організацій на початковому етапі незалежності України. Це пов'язано з

виникненням великої кількості політичних партій на початку 90-х рр. ХХ ст. та зміщенням основної уваги науковців у площину дослідження формування багатопартійності в Україні. Поштовхом для формування історіографічних підходів сучасних дослідників стали публіцистичні праці, в яких висвітлювалися загальні проблеми формування нації, впливовості громадського руху та його ролі у формуванні національної самосвідомості.

Основною політичною рисою діяльності організацій було те, що актуальні суспільні проблеми (функціонування української мови та розвиток культури, відродження традицій, історичної пам'яті, відновлення національної символіки тощо) використовувались організаціями як привід для активного втручання в політичні процеси. Крім цього діяльність неформальних організацій мала свої особливості в різних регіонах України: на заході вони мали набагато більшу підтримку, ніж на півдні та сході України. Тим не менш філії і осередки більшості організацій (СНУМу, Просвіти, НРУ, УГС, «Меморіалу») існували майже в усіх областях. На сході громадські організації були менш чисельними і зустрічали більший супротив впровадженню ідей національного відродження. Основними формами боротьби були проведення мітингів, демонстрацій, впровадження демократичних законів через ВР України тощо. Важливий вплив на впровадження демократичних реформ у ВР відіграли члени громадських організацій, які отримали депутатські мандати, зокрема О. Гончар, В. Чорновіл, В. Яворівський та ін.

У другій половині 1980-х рр. розпочався своєрідний релігійний ренесанс: зросла роль релігійного фактора в суспільно-політичному житті, розгорнулися процеси легалізації УГКЦ і УАПЦ, збільшився вплив церков на соціальні та культурні процеси. Новостворені громадські формування почали не лише враховувати релігійний чинник у своїй роботі, а й активно використовувати у боротьбі за владу. Зокрема, одним з ідеологів та керівників за легалізацію УГКЦ був член виконкому УГС І. Гель. Проблемами православних церков займалася церковна рада УПЦ (Київський патріархат), до якої було обрано

лідерів громадських організацій народних депутатів М. Поровського, В. Червонія та О. Шевченка [1, с.13].

На зламі 1990-х рр. процес розвитку церков йшов у напрямі інституціоналізації громад та їх соціалізації шляхом відновлення функціонування старих храмів, парафій, повернення церковного майна, побудови нових культових споруд тощо. На Сході структурне відновлення релігійних конфесій відбувалося через благодійницьку діяльність, просвітництво, видання і поширення релігійної літератури громадськими організаціями. Це було пов'язано з високим рівнем урбанізації населення і, як наслідок, збереження пострадянського культурного простору як російського та негативне ставлення до національної церкви. Тому в східному регіоні України домінуючим залишався російський релігійний чинник, що заважало громадським організаціям відроджувати національну церкву на Сході. Натомість, на західній Україні проблеми інституціоналізації церков в основному носили характер протистояння між собою.

Так, громадські об'єднання - Союз українок, Товариство прихильників православної освіти та оборони традицій православної віри ім. П.Могили, "Просвітянські хати", "Пласт", "Гарт", "Сокіл", "Січ" та деякі інші діяли здебільшого за професійним принципом, в інтересах різних верств українського населення і лише побіжно займалися вирішенням окремих завдань культурно-освітньої сфери.

Можна провести відповідну градацію і серед культурно-мистецьких осередків. Більшість із них були самодіяльними, аматорськими колективами або ж секціями (підсекціями) "Просвіти", "Рідної хати" (драматичні гуртки і студії, хори, оркестри, танцювальні колективи, літературні об'єднання). Деякі з них - Волинське театральне українське товариство й організований ним Український театр у Луцьку - діяли на професійній основі й одержували державні субсидії.

Не менш результативною та плідною була і культурно-мистецька діяльність громадських організацій. Інтелектуальне пожвавлення, яке охопило усі сфери громадського життя краю, привело до спалаху волинського ренесансу у сфері культури, а сприятлива до співу й музикування українська ментальність зумовила музичну домінанту різнобічної діяльності “Просвіти”, ВУО, клубів “Рідна хата”, “Просвітянська хата”, Літературно-мистецького товариства імені Лесі Українки та інших. Завдяки їм на Волині розквітало театральне і особливо хорове виконавство, наповнювалося різноманітними хоровими колективами, які головне своє завдання вбачали у пропаганді кращих зразків народної та професійної музики. Численні диригентські курси та хорові конкурси вивели хорову культуру за межі аматорства, заклали фундамент виконавської та освітянської професіоналізації.

Поява різноманітних інструментальних колективів, розвиток сольного виконавства забезпечили просування вперед й інших аспектів музичної культури. Виразниками волинського культурно-мистецького піднесення міжвоєнного періоду стали визнані не тільки на Волині, а й далеко за її межами композитори С. Козицький, А. Річинський, М. Тележинський, корифей української хореографії В. Авраменко, театральний діяч М. Певний, бандуристи Г. Білогубова, К. Місевич, Д. Щербина та відомі громадсько-культурні діячі І.Власовський, В.Островський, М.Черкавський, У.Самчук, В.Федоренко, О.Левчанівська та ін.

Відомо, що існують певні спільні риси та розбіжності у виробленні ідейних засад головних культурно-освітніх організацій: за політичними поглядами, партійною приналежністю і симпатіями (антипатіями) до культурно-освітньої політики уряду, тих чи інших політичних партій і, відповідно, ініціювання підтримки (організаційної, матеріальної, фінансової) з боку останніх. Це особливо характерно для Волині, де, на відміну від інших регіонів, у процесі державної асиміляції українців воєвода Г. Юзевський відводив важливу роль розвитку різних форм культурно-мистецького життя, створюючи паралельно до

українських громадських об'єднань широку мережу польських культурно-освітніх осередків, розраховуючи таким чином на зміцнення польсько-української співпраці та співжиття [2, с.12].

Певні зміни суспільно-політичної ситуації в краї також суттєво впливали на формування організаційної структури культурно-освітніх організацій, вимагали внесення відповідних змін до їх статутних вимог, а отже – об'єктивно викликали необхідність корекції цілей і завдань, форм і методів співпраці із населенням, тобто створювали нову етапну ситуацію в їх діяльності.

Діяльність українських громадських об'єднань у сфері освіти, культури, духовного життя волинян, у збереженні їх національної самосвідомості акцентується на тому, що одним із пріоритетних напрямів їх діяльності було просвітництво, яке ставило основним завданням підвищення загальноосвітнього і культурного рівня українського населення, ліквідацію неписьменності, боротьбу за рідну школу, українську мову навчання в ній. Головними ж засобами для досягнення цієї мети були: бібліотечна справа, організація масових культурно-освітніх заходів, громадська періодика, видавнича діяльність, усна пропаганда, безпосередня участь в організації й утриманні українських шкіл, а також більш радикальні заходи - організація акцій непокори, протесту, шкільних плебісцитів.

При цьому, якщо “Просвітою” були охоплені всі основні напрями масового просвітництва, то інші громадські організації, наслідуючи та підтримуючи її, здійснювали культурно-освітню працю під кутом своїх специфічних завдань, визначених статутами. Отже, на відміну від попередніх десятиліть, в діяльності культурно-освітніх організацій 1921-1939 рр. відбуваються якісні зміни - наголос на консолідацію та опертя на власні духовні сили нації для протистояння асиміляційному наступу, а в корекції змісту і завдань українського просвітництва - на самоосвіту і самовиховання.

Саме така організація праці приносила й більш відчутні результати. Завдяки “Просвіті”, “Рідній школі”, Товариству імені Лесі Українки, “Просвітянським хатам” та ін. уже до середини 20-х років бібліотеки й читальні діяли не тільки у повітових осередках, а майже в усіх сільських читальнях. Окремі з них, як, наприклад, філії Ковельської “Просвіти” мали 10 тис. книжок, Луцької - близько 7,5 тис. і т.п. [3, с.17]; найбільші книгозбірні були при кружках УПТ у Бродях, Калуші, Львові і Яворові (1935, 2044, 3040 і 14548 томів відповідно); у Підкарпатській Русі діяло 223 книгозбірні (1935 р.), фонди яких налічували 32927 томів і 603 часописи [4, с. 9,10].

За сприяння громадських організацій на початку 20-х років було започатковано ще один важливий напрям української книжкової справи - відкриття книгарень й книжкових видавництв. Зокрема, у Підкарпатській Русі за 17 років діяльності товариства “Просвіта” видано 150 книжок тиражем понад 450 тис. примірників, “Календарів Просвіти” – 50 тис. примірників [4, с. 9]. А створена Луцькою “Просвітою” у травні 1921 року книгарня “Нива” практично вирішила питання постачання українських підручників для тогочасних українських початкових шкіл (1921-1924 рр.), поширення української книги в повіті й заснування бібліотек, що сприяло кількісному зростанню читачів як серед міського, так і серед сільського населення. Адже факт неспинного зростання в бібліотеках сільських філій кількості художньої, суспільно-політичної та сільськогосподарської літератури засвідчував нове явище - формування психології тогочасного селянина, його духовне зростання й прагнення до самоосвіти, професійного зростання [2, с.8].

Складовою і найбільш цілеспрямованою частиною діяльності громадських культурно-освітніх організацій стала освітянська шкільна справа. Саме тут найбільш чітко простежується еволюція й поетапність у становленні громадських організацій та удосконаленні форм і методів їх діяльності: від ліквідації неписьменності - до створення власними силами шкіл і гімназій; від співпраці з урядом - до повної конфронтації у випадках зловживання владою

щодо відкриття українських шкіл, заборони навчання українською мовою, утиску і приниження вчителів-українців тощо. Завдяки старанням “Просвіти” та її комісій з ліквідації неписьменності вже до середини 20-х років на території Волинського воєводства діяли сотні курсів для неписьменних, які проводили вчителі, агрономи, службовці, священнослужителі, учні гімназій - всі, хто мав будь-які навички освітянської роботи і розумів справжню вагу цієї надзвичайно важливої для самозбереження нації справи.

Значні зміни в характері освітньої діяльності громадських організацій настали із впровадженням закону про шкільництво від 31 липня 1924 року, відомого як “закон Грабського”, який по суті став підставою для ліквідації мережі українських шкіл і забезпечення так званої “польськості”. У відповідь “Просвіта”, “Рідна школа” та інші громадські організації закликали до всенародного спротиву полонізації, очоливши проведення шкільних плебісцитів щодо мови навчання у школі. Але, рятуючи українську школу, громадські освітні організації самі стали жертвою польської державної політики щодо українських громадських об’єднань. Наприкінці 20-х та 30-х роках їх діяльність визначалася органами влади вже як антидержавна, що і започаткувало процес їх закриття та ліквідації.

Цінний історичний досвід вирішення цих проблем дає вивчення зарубіжних зв’язків українських громадських організацій. Зокрема, Галичина у 20-30-ті роки ХХ ст. перебуваючи у складі Польщі, налагодила стосунки практично зі всіма осередками української еміграції Америки і Європи. Долаючи всілякі перешкоди, галичани прагнули відновити, розширити зв’язки з українською громадськістю Наддніпрянщини, Буковини, Закарпаття, які перебували під владою різних державно-політичних режимів, а також здобути визнання й членство у міжнародних об’єднаннях, налагодити з ними співпрацю.

Діючі за міжвоєнних років у Галичині просвітні, жіночі, молодіжні та інші організації на зламі ХХ–ХХІ століть відновили й поширили свою

діяльність в інших регіонах України. Сьогодні вони сприяють зміцненню української соборності через активізацію стосунків з українським зарубіжжям, де існують аналогічні за характером національні інституції. В руслі так званої народної дипломатії, коли головними “акторами” міжнародних відносин починають виступати не лише держави, а й неурядові суб’єкти, добровільні громадські об’єднання отримують необмежені можливості для реалізації ідеї “глобального гуманізму”, тобто обміну духовними цінностями, культурного взаємозбагачення, захисту прав людини в загальносвітовому вимірі.

У працях, що виходили в Галичині означеного періоду, головна увага зверталася на здобутки і перспективи діяльності громадських товариств. Серед їхніх авторів не було професійних істориків педагогіки, а переважали громадські діячі. Запроваджені тоді трактування й підходи домінували і в надрукованих доробках авторів із українського зарубіжжя, яким ще більшою мірою притаманний національно-патріотичний пафос, однак паралельно самоорганізація галицького українства відбувалася на професійних засадах. Найбільш сконсолідоване студентство гуртувалося у “фахово-допомогових” товариствах (“Ватра”, “Академічна громада”, “Основа”, “Медична громада” та ін.) та в загальнокрайових структурах (Український студентський союз, Профрус, Союз українських студентських організацій під Польщею тощо). Головними об’єднаннями педагогів були “Взаїмна поміч українського вчителства” та “Учительська громада”, а в розвитку зарубіжних відносин інших представників інтелігенції провідну роль відігравали Українське лікарське товариство, Українське технічне товариство й численні мистецькі об’єднання [3, с.5].

Відповідаючи суспільним потребам українства, більшість галицько-українських організацій мали відповідні аналоги серед інших народів. Таким чином, вони ставали “європейськими (здебільшого слов’янськими) за формою” та “національними за змістом”. Це створювало передумови налагодження стосунків із однотипними асоціаціями європейських народів та міжнародними об’єднаннями [3, с.10].

Важливим виявом “стандартизації” українського громадського життя стало виникнення у 1920-х роках на приєднаній до Польщі Західній Волині таких організацій, як “Просвіта”, “Пласт”, Союз українок, “Сільський господар”, “Рідна школа”, “Сокіл”, “Відродження”. Але їх у різний час заборонила польська влада. Зусиллями львівської “Просвіти” просвітянський рух охопив Лемківщину. Втім, галицьким товариствам не вдалося налагодити сталу співпрацю із закарпатським українством. З іншого боку, кожне товариство діяло у цій царині відповідно до своїх ідейно-організаційних засад і потенційних можливостей. Так, львівський Союз українок спромігся влаштувати такі потужні соборницькі маніфестації, як Всеукраїнський жіночий з’їзд (Львів, грудень 1921 р.), Український жіночий конгрес (Станіслав, червень 1934 р.), на які з’їхалися сотні делегаток із різних регіонів України та еміграції. Галицький “Пласт” став основою поширення національного скаутського руху на Буковині, Волині, Закарпатті.

Галицькі товариства прагнули налагодити стосунки з громадськістю УСРР. На хвилі політики “українізації” львівська “Просвіта” у 1924-1925 роках здійснювала обмін літературою із Всеукраїнською бібліотекою, Українською книжковою палатою, Українською академією наук та іншими установами Харкова й Києва. Однак плани розширення співробітництва не вдалося реалізувати. Галицькі українці засудили голодомор і сталінські репресії, після чого в радянській Україні була розгорнута критика устоїв їх національного життя. Радянська преса на чолі з часописом “Західня Україна” трактували “Рідну школу”, “Просвіту”, “Сокіл”, “Луг”, “Пласт” “сфашизованими”, “буржуазними”, “антинародними” установами, які своєю діяльністю не відповідають інтересам “широких народних мас”. З іншого боку, інтелектуальний і культурно-мистецький потенціал наддніпрянської інтелігенції, що була змушена виїхати з радянської України, став вагомим чинником піднесення національно-культурного життя в Галичині. Її представники активно працювали в “Просвіті” і “Сільському господарі”,

відіграли вагому роль у діяльності театральних і художньо-мистецьких об'єднань [3, с.7].

Отже, довоєнна тенденція “уніфікації” українського громадського життя у 20-30-ті роки ХХ ст. досягла значно вищого рівня, хоча її потенціал не вдалося реалізувати. Проте навіть окремі здобутки у видавничій, літературній, мистецькій та інших сферах свідчили про спільні потреби і прагнення українства, розділеного державними кордонами.

Суть співпраці у вирішенні національно-культурних і соціальних проблем окреслюється так: еміграція надавала краєві передусім матеріальну допомогу, а останній, у міру можливого, сприяв становленню національного життя на чужині. Матеріальна допомога еміграції реалізовувалася в різних формах і заходах: “збіркові акції”; створення “допомогових фондів”; улаштування “тижнів”, “місячників” допомоги; самообкладання різного роду податками тощо. Внаслідок цього лише на користь Українського товариства допомоги інвалідам вислали 706 тис. зл., що було трохи менше, ніж пожертви галицької громадськості. На середину 1930-х років розміри такої допомоги значно зменшилися [3, с.12].

За сприянням емігрантських інституцій галицька молодь направлялася на навчання за кордон. Широкі культурно-освітні зв'язки здійснювалися через обмін літературою, спільну видавничу діяльність тощо. Причому тут галичани вже “більше віддавали, ніж отримували”, компенсуючи таким чином хоча б частку тих жертв, яку надавало їм українське зарубіжжя. Реалізуючи своє суспільне покликання, активно співпрацювали з еміграцією Товариство опіки над українськими емігрантами, Українське крайове товариство опіки над дітьми та молоддю, Товариство охорони воєнних могил та інші крайові інституції.

Хоча співпраця між західноукраїнськими товариствами та осередками української еміграції сприяла вирішенню багатьох суспільних проблем, її потенціал не вдалося використати повністю через перешкоди пануючих державно-політичних режимів, внутрішні прорахунки і недоліки діяльності, а

також різного роду внутрішні суперечності, зокрема й суспільно-політичного характеру.

Поряд із численними внутрішніми і зовнішніми чинниками, що зумовлювали характер і напрями міжнародної діяльності українських товариств, головною перешкодою для їхнього вступу до відповідних міжнародних об'єднань став принцип, згідно з яким право членства отримували лише представники націй, що мали власні держави. За таких умов галицькі українці часто вдавалися до створення спільних із емігрантами національних представництв, але при цьому ніколи не блокувалися з поляками чи росіянами.

Найширшу міжнародну діяльність розгорнув Союз українок, до чого найбільше спричинилася його визначна провідниця М. Рудницька: боротьба українок Галичини та еміграції за вступ до Міжнародного жіночого союзу за громадянські права жінки, Міжнародної жіночої ліги миру і свободи, Міжнародної жіночої кооперативної гільдії, Міжнародної жіночої ради у Вашингтоні, Міжнародної федерації жінок-університеток.

Активну міжнародну діяльність розгорнули студентські організації, які прагнули вступити до найвпливовіших міжнародних структур – Міжнародної студентської конфедерації, Міжнародної студентської допомоги, Студентської федерації приятелів Ліги націй; взаємовідносини “Рідної школи” з Інтернаціональним бюро виховання в Женеві, “Учительської громади” – з Міжнародною організацією вчителів середніх шкіл, “Взаємної помочі українського вчительства” – з Європейською федерацією учительських організацій, а також товариства “Відродження” – з багатьма впливовими міжнародними об'єднаннями. Активні заходи щодо визнання Міжнародним скаутським бюро здійснював український “Пласт” [3, с.9].

Доволі складною стала проблема зносин зі слов'янськими об'єднаннями. Формально вони декларували принцип “всеслов'янського братерства”, але на практиці шовіністично налаштовані польські кола та впливова російська еміграція не допускали галицько-українські товариства до самостійної участі в загальнослов'янських структурах. Це й зумовило напруженість стосунків

жіночих, студентських, сокільських, пластових, учительських та інших громадських організацій із відповідними об'єднаннями слов'янських народів.

Отже, наполегливою боротьбою за визнання і вступ до міжнародних об'єднань українські громадські організації Західної України вписали свою окрему сторінку в історію міжнародних відносин України в період між двома світовими війнами.

Міжнародна діяльність громадських організацій позитивно вплинула на національний розвиток не лише західноукраїнського регіону, а й усього українського народу. Вона сприяла пропаганді серед зарубіжної громадськості факту існування в Європі багатомільйонної слов'янської спільноти, що має власні національні традиції й героїчну історію та, незважаючи на складне етнополітичне становище, продовжує боротися за свою державну незалежність. Завдяки цьому європейські народи починали краще розуміти, що українці у важких умовах польського режиму всіма силами розвиває свою національну культуру та самоорганізацію, набуваючи досвіду, який може бути цікавим і корисним для них. З іншого боку, українська громадськість краю прагнула творчо використати надбання європейців у вирішенні своїх національних завдань.

Таким чином, у діяльності громадських організацій Західної України виділяємо такі основні напрями: боротьба за українську школу, посилення протистояння полонізації, національна ідея як основа виховання молоді, дидактично-методична і виховна робота з анальфабетами (робота з книжкою та іншими джерелами інформації), організація книгозбірень, читалень та бібліотек.

Список використаних джерел

1. Горбачова О. С. Громадські організації в Україні другої половини 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст.: процес становлення та розвитку / О.С.Горбачова / 07.00.01 – Історія України: Автореф. дис... к. історичних наук. – К., 2008. – 20 с.

2. Пономаренко С. Є. Культурно-освітні організації Волині 1921-1939 рр. / Є.С.Пономаренко / 07.00.01 - Історія України: Автореф. дис... к. історичних наук. – Львів, 2001. – 20 с.
3. Сенюк М. Я. Зарубіжні зв'язки українських громадських організацій Галичини у 20-30-ті роки ХХ століття / М.Я.Сенюк / 07. 00. 01 – Історія України: Автореф. дис.... к. історичних наук. - Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.
4. Скоморовська І.А. педагогічні засади роботи бібліотек з учнівською молоддю в Західній Україні (1919-1939 рр.). / І.А. Скоморовська/ 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки: автореф. дис...к.п.наук. – Івано-Франківськ, 2009. - 20 с.